

The Role and Position of Religious Diplomacy in Global Peace

Alireza Rajaei¹

Mostafa Zahrani²

Abstract

With all the onslaughts and efforts of anti-religious movements in the present era, we can observe that religion is not marginal to the currents and transformations of our time. On one hand, there are extremist groups presenting themselves with a religious veneer using tools of violence, while on the other hand, we witness efforts by religious scholars and intellectuals who, relying on the religious element and emphasizing attention to religious diplomacy, aim not only to promote solidarity among co-religionists and reaffirm the role of religion, but also to pursue new endeavors aimed at positive engagement in awakening among nations, changing attitudes towards religious teachings in the world, and promoting peace through interfaith participation. This article, using a descriptive-analytical approach and drawing on library sources, seeks to answer the question: What is the impact of religious diplomacy on global peace? The hypothesis of the article is that interfaith diplomacy, given its shared principles inspired by divine commands, can contribute to achieving peace by taking steps to reduce tensions and amend religious perceptions of each other, thereby enhancing positive relations and ultimately fostering global peace through expanded avenues of dialogue among religions. These initiatives can be realized through interactions among governments, individuals, groups with shared or disparate religious affiliations, and international organizations.

Keywords: Religious diplomacy, peace, foundationalism, religion, religious studies.

---

1. Master of Political Science Studies from the Faculty of Political Science, Islamic Azad University, Tehran Branch, Tehran. Iran. Alirezarajaei1397@gmail.com

² Associate Professor of International Relations, Faculty of International Relations, Ministry of Foreign Affairs, Tehran, Iran. mostafazaharani@yahoo.com

نقش و جایگاه دیپلماسی ادیان در صلح جهانی.

علیرضا رجایی^۱ - مصطفی زهرانی^۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۲/۱۶

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۱/۱۰

چکیده

با تمام حمله‌ها و تلاش‌های دین‌ستیزان در عصر حاضر، می‌توانیم شاهد آن باشیم که دین در حاشیه جریان‌ات و تحولات عصر حاضر ما نیست. در یک سو گروه‌های افراط‌گرایی قرار دارند که با وجهه دین‌گرایی با ابزارهای خشونت به صحنه آمده‌اند و از سوی دیگر تلاش اندیشمندان و عالمان دینی را شاهد هستیم که با تکیه بر عنصر دین و تأکید بر توجه به دیپلماسی ادیان نه تنها به دنبال ترویج همبستگی بین هم‌کیشان، شناساندن دین و احیا جایگاه دین هستیم بلکه تلاش‌های جدید فراتر رفته و به دنبال نقش‌آفرینی مثبت در جهت بیداری میان ملت‌ها، تغییر نگرش نسبت به نقش آموزه‌های دینی در جهان و ترویج صلح از طریق مشارکت ادیان هستیم. این مقاله به روش توصیفی-تحلیلی و با استفاده از منابع کتابخانه‌ای به دنبال پاسخ به این سؤال است که تأثیر دیپلماسی ادیان بر صلح جهانی چیست؟ فرضیه مقاله این است که دیپلماسی بین ادیان از یک سو با توجه به داشتن اشتراکات اصول ملهم از فرمان‌ها الهی می‌تواند در تحقق صلح گام برداشته و در سوی دیگر با کاهش تنش و اصلاح نگرش ادیان به یکدیگر در تقویت روابط حسنه و درنهایت با گسترش زمینه‌های گفت‌وگو در بین مذاهب منجر به صلح جهانی شود. این اقدامات می‌تواند از طریق روابط دولت‌ها، افراد و گروه‌های با دین مشترک یا غیرمشترک و همچنین سازمان‌های بین‌المللی تحقق یابد.

واژگان کلیدی: دیپلماسی ادیان، صلح، بنیادگرایی، دین، مذهب

^۱ رئیس مرکز توسعه «خواهر شهرها» و کارشناسی ارشد مطالعات علوم سیاسی از دانشکده علوم سیاسی

Alirezarajaei1397@gmail.com

دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز

^۲ دانشیار روابط بین الملل، دانشکده روابط بین الملل وزارت امور خارجه، تهران، ایران

مقدمه

برخلاف بسیاری از نظریه پردازانی که فکر می کردند در عصر مدرن دین به حاشیه کشیده شده است اما امروزه شاهد سر بر آوردن و احیای مجدد دین در عرصه های بین المللی هستیم. از یک سو بنیادگرایان و افراطیون با رویکرد خشن و یا دولت هایی که دین را در حاشیه می دانند و از سوی دیگر عالمانی که دین را عامل مهمی در جهت تحقق صلح و خدمت به بشریت می دانند. طبق نظر گیدنز، نیرو گرفتن بنیادگرایی دینی علامتی است که نشان می دهد جهان مدرن به پیروزی نرسیده است. در این میان منش بنیادگرایی به دنبال دفاع از عقاید سنتی خود و نفی سایر است و از همین رو حاضر به پذیرش دیگران و بحث و گفت و گو با آن نیست. این یکی از مهم ترین چالش های عصر حاضر می تواند قلمداد شود. به نظر می رسد مقابله با بنیادگرایی نه از طریق جنگ و سرکوب و یا به عبارتی اقدام مقطعی و سطحی بلکه نیازمند اقدامی اساسی و متناسب با شرایط حاضر دارد.

در مقابل کسانی هستند که با توجه به نارسایی های موجود عصر حاضر معتقدند که دین می تواند نقش مهمی را در صحنه سیاسی و بین الملل بازی کند و به عنوان یک عامل مهم و گاهی مورد مغفول واقع شده در عرصه سیاسی و بین المللی می دانند. به نظر آن ها امروزه بسیاری از مردم جهان می توانند با تأسی از اصل مشترک آموزه های دینی در حیات اجتماعی زندگی مسالمت آمیز داشته باشند و بر بسیاری از نارسایی های جهان مادی و مدرنیته فائق آیند. دیپلماسی ادیان از چند جهت برای موضوع صلح و امنیت و پیوند زدن سرنوشت مشترک بشری قابل اهمیت است چرا که قادر است با ایجاد فضای گفت و گو به ایجاد نگرش های واقعی از ادیان بدون سو تفاهم یا برداشت یک سو به که می تواند تحت تأثیر رسانه ها یا دشمنان انجام شود پاسخی مناسب به معضلات بالفعل و بالقوه ناشی از جایگاه دین باشد.

از همین رو است که مقاله حاضر به روش توصیفی - تحلیلی و گردآوری شده با منابع کتابخانه ای به دنبال پاسخ به این سؤال است که تأثیر دیپلماسی ادیان بر صلح جهانی چیست؟ فرضیه مقاله این است که دیپلماسی بین ادیان از یک سو با توجه به داشتن اشتراکات اصول

ملهم از فرامین الهی می‌تواند در تحقق صلح و در سوی دیگر با کاهش تنش و اصلاح نگرش ادیان به یکدیگر در تقویت روابط حسنه و درنهایت با گسترش زمینه‌های گفت‌وگو در بین مذاهب منجر به صلح جهانی شود. این اقدامات می‌تواند از طریق روابط دولت‌ها، افراد و گروه‌های با دین مشترک یا غیرمشترک و همچنین سازمان‌های بین‌المللی تحقق یابد.

ادبیات پژوهش

در خصوص رابطه دین با دیپلماسی ابتدا لازم است توضیح داده شود که مفهوم دیپلماسی در طول تاریخ تحت تأثیر تحولات سیاسی، اقتصادی و امنیتی همیشه در حال تغییر و تغییر بوده است. مختلف به منظور دستیابی به اهداف خود، به‌طور سنتی از دیپلماسی شرکت بر دولت‌ها استفاده کرده‌اند؛ اما با تحولات جهانی مانند جهانی‌شدن و گسترش فناوری، مفهوم دیپلماسی نیز دستخوش تغییرات و دگرگونی شده و دیپلماسی که بر اساس دولت-دولت می‌چرخید، به سمت دیپلماسی باز و ملت-ملت حرکت کرده است. این تغییرات را می‌توان در مفاهیمی مانند دیپلماسی عمومی مشاهده کرد. دانشگاه دیپلماسی سنتی که در آن رهبران دولت‌ها بازیگر اصلی صحنه بین‌الملل بودند، دولت‌ها به دنبال ایجاد فضای مطلوب برای افکار عمومی و سی بودند. این تغییرات نه تنها نشان‌دهنده مهم روزافزون ابزارهای غیر سنتی در دیپلماسی هستند، بلکه نقش تأثیرگذار و متنوعی از بازیگران غیردولتی را به تصویر می‌کشند که در ایجاد و شکل‌دهی به سیاست‌های خارجی و روابط بین‌المللی نقش دارند. به این ترتیب، دیپلماسی به یک فرآیند چندوجهی و پیچیده تبدیل می‌شود که شامل عوامل مختلف میان بازیگران مختلف، از دولت‌ها تا سازمان‌های غیردولتی می‌شود (مدرس و حداد زند، ۱۴۰۱: ۵). در همین زمینه پلورالیسم در مورد نظریه‌های مربوط به عقاید دینی بحث می‌کند از این دیدگاه انحصارگرایی امروزه به شکل پیچیده‌ای ادامه یافته گفت‌وگوها به نوعی تک‌گویی تقلیل یافته‌اند. به نظر می‌رسد مشکل این باشد که همه سخن می‌گویند، اما کسی شنونده نیست. چنین است که دیالوگ‌های دینی در اشکال مختلف به نتیجه ملموسی نمی‌رسد ظاهراً اساس تک‌گویی‌ها و همه زبان بودن‌ها ریشه در اندیشه رابطه «من - آن» (به جای رابطه مبتنی بر) «من - تو» (یا رابطه احیاناً مبتنی بر) «من - من» دارد (حکیمی

فر، ۱۳۹۵: ۱۹۹). از این رو پلوارلیسم نگاهی کارکرد گرایانه به دین دارد. بر همین است دیپلماسی مبتنی بر ایمان یا دیپلماسی دینی نیز مطرح می‌شود هر چند تعریف و اجماع نظری درباره آن نیز وجود ندارد. داگلاس جانستون^۱، بنیان‌گذار و رئیس مرکز دین و دیپلماسی مستقر در واشنگتن دی سی^۲، به عنوان "پدر دیپلماسی مبتنی بر ایمان" در سال ۲۰۰۸ شناخته شد. او معتقد است که «دیپلماسی مبتنی بر ایمان» به عنوان «بعد گمشده دولت‌داری»^۳ و ابزاری برای «غلبه بر سیاست واقع‌گرایی» است از این نظر بازیگران مذهبی که سهم مهمی از بخش جامعه مدنی را تشکیل می‌دهند، عامل مهم برای تغییر شکل رابطه قدرت و اقتدار تلقی می‌گردند (پیشین). می‌توان چنین استنباط کرد که دیپلماسی مبتنی بر ایمان یا دیپلماسی دینی نوعی از دیپلماسی برآمده از دین است که در آن نقش مشارکتی افراد و گروه‌ها یا جماعت مذهبی در روند گفت‌وگوها و حل و فصل اختلافات یا درگیری‌هایی شناخته می‌شود (نگارندگان). دیپلماسی دینی، همچنین دیپلماسی است که مبتنی بر اعتقاد به دین به عنوان یک عامل مهم و اثرگذار در تجزیه و تحلیل و حل و فصل مسائل روابط بین‌الملل است. از نظر کشورهای غربی (فوکویاما ۱۹۸۹) جهان به عصر پایان دوره ایدئولوژی‌های گوناگون رسیده است و جهان از آن به بعد به تدریج ارزش‌های غربی را اتخاذ خواهد کرد اما این نگاه همفکران دائمی نداشت چنانچه در تابستان سال ۱۹۹۳ ساموئل هانتینگتون در "مجله امور خارجه" ایالات متحده مقاله‌ای به نام "برخورد تمدن‌ها" منتشر کرد که در آن بیان شده بود که منابع بعدی منازعه عمدتاً بر اساس هویت فرهنگی و مذهبی مردم خواهد بود (ساداتی نژاد و جعفری فر، ۲۰۱۴: ۵۰-۴۹) از همین رو، خروج از بحث انزوا گرایی و تک‌گویی

¹ Douglas Johnston

این مرکز در سطح مردمی برای مقابله با افراط گرایی مذهبی و سیاسی از طریق استقرار تیم‌های اقدام بین مذهبی در^۲ مناطقی که درگیری تهدید می‌شود یا قبلاً شروع شده است، کار می‌کند. نمونه‌ای از این مأموریت در عمل، کار این مرکز با ۲۷۰۰ رهبر پاکستانی در زمینه اصلاحات آموزشی مدارس، همکاری با یکدیگر برای گنجاندن تفکر انتقادی، (USU) پایبندی به اصول تساهل مذهبی و حقوق زنان در برنامه‌های درسی این مراکز آموزشی دینی اسلامی است (2015).

³ missing dimension of statecraft'

نیازمند توجه مقوله چندجانبه‌گرایی است که در بحث دیپلماسی ادیان ذیل دیپلماسی عمومی می‌تواند مورد توجه قرار بگیرد. دیپلماسی عمومی تلاشی است که با توجه به منابع بالقوه قدرت نرم، از طریق انتشار و سرمایه‌گذاری بر روی صدور فرهنگ، تبادل و برنامه‌هایی از این دست جذابیت ایجاد کند (Nye, 2008:95).

دلایل اهمیت دین در سیاست عصر کنونی

در خصوص نقش دین در روابط بین‌الملل باید ابتدا مروری بر تاریخ روابط بین‌الملل داشت. شاید برخی بگویند دین نه تنها در دوران قبل از شکل‌گیری دولت‌های مدرن در نظام بین‌الملل نقش داشته است (برای مثال جنگ‌های سی‌ساله) و اینکه بعد از پایان سال‌ها جنگ و برقراری صلح در ۱۶۴۸ دین از روابط بین‌الملل کنار گذاشته شد. ولی نگارندگان چنین اعتقاد ندارند. حتی در همین دوران چهارصدساله که ادعا می‌شود دین به کنار گذاشته شد، واقعیت‌ها خلاف آن را تأیید می‌کند و دین در همین دوران نیز در بسیاری از جنگ‌ها و تحولات روابط بین‌الملل نقش داشته است و هیچ‌گاه از روابط بین‌الملل کنار گذاشته نشد بلکه محققین غربی همواره آن را به‌عنوان یک پدیده مقطعی مطرح کردند و یا نخواستند که نقش دین را در پس این تحولات برجسته کنند. در همان، صلح وستفالی نیز دین اثرگذار بود و این عهدنامه نیز تحت تأثیر سنت‌های کاتولیکی و پروتستانی در مسیحیت به دست آمد. و ریشه‌های دولت وستفالی مدرنیته اصلاحات دینی پروتستان‌ها مربوط می‌شود. حتی نظریه‌های روابط بین‌الملل با وجود مبتنی بودن بر سکولاریسم، متأثر از دین مسیحیت بوده است به‌عنوان نمونه، رئالیسم به‌عنوان مهم‌ترین نظریه روابط بین‌الملل نیز از آموزه‌های دین متأثر بوده است. چنانکه راینهولد نیبور صریحاً با اتکای به گناهکاری ذاتی انسان و نیز عطش او به بیشینه کردن قدرت خود که در انجیل بدان اشاره رفته و درصدد توجیه و تشریح مبانی و اصول مکتب واقع‌گرایی برآمده است (دهقانی، ۱۳۹۴:۱۸۸). بنابراین رابطه دین و سیاست یکی از موضوعات بحث‌برانگیز است که دو نظریه اصلی درباره آن وجود دارد. نظریه کیک دین از سیاست، غیر از ارتباط بین این دو را نفی می‌کند و معتقد است که یکی از امور دیگر باعث تضعیف هر دو می‌شود. در مقابل، نظریه تداخل دین و سیاست رابطه این دو را بدیهی می‌داند و بر

این باور است که دین نمی‌تواند به زندگی اجتماعی انسان بی‌تفاوت باشد. حامیان این نظریه در چگونگی و چگونگی این رابطه اختلاف نظر دارند و به گروه‌های تقسیم می‌شوند (ر.ک قادری و حاجی‌زاده، ۱۳۹۴: ۳). با این حال واقعیت این است که دیم کارکردهای متفاوتی در حیات فردی، اجتماعی و حکومتی داشته است.

از کارکردهای دین در سیاست، مشروعیت‌سازی است. دین می‌تواند به‌عنوان یک محرک، از طریق جهان‌بینی سیاست‌گذاران یا محدودیت‌های اعمالی آن‌ها، ایجاد کند. ممکن است فعالیت‌های مذهبی امکان‌پذیر باشد. معتقدند که در گذشته مذهب یگانه مرجع مشروعیت بود، اما وجود ایدئولوژی‌های مدرن مشروعیت خود را از اراده مردم کسب می‌کنند. مثال‌هایی شامل ایدئولوژی‌های کمونیسم، فاشیسم و ملی‌گرایی هستند که هر یک به روشی خاص خود را شروع می‌کنند. نقش مذهب در نظام بین‌الملل همیشه مهم و موازی با نقش آن در حمایت از دولت است (ر.ک محمودی کیا، ۱۳۹۶: ۱۴۹). به علاوه مذهب می‌تواند عامل وحدت جامعه است و حتی در جوامعی که مدعی جدایی دین از سیاست هستند، تأثیر دین در سیاست‌گذاری‌ها مشهود است. نقش گروه‌های یهودی و مسیحی در سیاست‌های غربی و دولتی که قوانین و مشروعیت خود را از دین می‌گیرند، انکارناپذیر است. دین می‌تواند به‌عنوان دال مرکزی در بین دولت‌ها و پیروان ادیان مختلف برای ایجاد ثبات پایدار باشد. اکثر کشورهای جهان دارای دین رسمی هستند و دین بر سیاست‌های بین‌المللی تأثیر دارد. اسکات توماس نقش دین در سیاست بین‌المللی را از هفت منظر تحلیل می‌کند: دین به‌مثابه شکلی از ایدئولوژیک، شکلی از هویت، نظام باورهای فراملی، شکلی از قدرت نرم، بازیگران فراملی، تمدن یا عرصه فرهنگ و درنهایت دین به‌مثابه جوامع شناختی، هفت رهیافتی است که به گفته توماس، نظریه‌پردازان از منظر آن به موضوع نسبت دین و روابط بین‌الملل ورود کرده‌اند (هادیان و شوری، ۱۳۹۶: ۲۱). از این منظر دین دارای کارکرد در سیاست بین‌الملل است و شاید مهم‌ترین مسئله‌ای که مطرح شود این است که چرا باید در جهان مدرن و درحالی‌که کشورها به شیوه‌های مختلف به دنبال کسب منافع ملی از رهگذر دیپلماسی می‌روند باید مقوله‌ای به نام دیپلماسی ادیان مورد توجه قرار گیرد.

مهم‌ترین ضرورت‌های دیپلماسی ادیان حداقل این چنین قابل شناسایی است:

۱- مقابله با بنیادگرایی دینی

۲- قرائت صحیح از دین و عدم برخورد گزینشی

۳- از بین بردن تنش‌های بین ادیان و مذاهب

در ادامه به بررسی موارد بالا به صورت مجزا پرداخته خواهد شد:

۱- اهمیت دیپلماسی ادیان در برابر گفتمان بنیادگرایی دینی

بنیادگرایی در ادیان مانند مسیحیت، یهودیت و اسلام وجود دارد. با وجود نظریه‌های مدرنیزاسیون و سکولاریزاسیون که معتقدند مدرنیته باعث ایجاد افول مذهب می‌شود، نشان می‌دهد که مدرنیزاسیون می‌تواند به منظور حیات مذهبی باشد. فاکس و سندلر ده علت برای این پدیده برشمرده‌اند: شکست مدرنیزاسیون در برخی کشورها، واکنش به استعمار فرهنگی، تحلیل ارزش‌های مذهبی توسط مدرنیزاسیون، افزایش تنش بین مذهب و دولت، مشارکت بیشتر مردم در سیاست، استفاده از گروه‌های مذهبی از وسایل ارتباطی جدید، افزایش گرایش به مذهب در جوامع پیشرفته، نقش سازمان‌های مذهبی در سیاست، روابط مذهبی در رژیم‌های غیر دموکرات و همچنین این نکته که مدرنیته در آن دسته از مذاهب اصلی و غالب که جهانی‌تر شده‌اند، بیشتر باعث سکولاریزه شدن بخش‌های اقتصاد مذهبی شده است. این شرایط باعث ایجاد تمایل متقابل در قسمت‌های دیگر بازار مذهبی می‌شود، زیرا تقاضای رو به افزایشی برای مذاهب کمتر جهانی شده وجود دارد (محمودی کیا، ۱۳۹۶: ۱۳۶-۱۳۵)؛ بنابراین در جهان مدرن، مذهب کاملاً به حاشیه رانده نشده و به شکل‌های متعدد حضور دارد. یکی از مشکلات بنیادگرایی، عدم تغییر به گفت‌وگو است، به طوری که برخی معتقدند حتی با گروه‌هایی مانند داعش غیرممکن هستند، زیرا آن‌ها خود را مرکز و دیگران در حاشیه می‌بینند. دیپلماسی ادیان می‌تواند در برابر بنیادگرایی دینی که چهره‌های خشن و منفوری از دین را نشان می‌دهد، به عنوان ابزاری مناسب برای نمایش دین و مبارزه با خشونت‌های دینی عمل کند. گسترش درک و همزیستی در میان ادیان نتیجه‌ای از این دیپلماسی است که در

مقابل دیدگاه سیاه‌وسفید بنیادگرایی قرار می‌گیرد که همه‌چیز را ترویج می‌کند و باعث آسیب‌زایی‌های جدی می‌شود (عبدالملکی، ۱۳۹۴: ۱۲۶).

۲- تأثیر دیپلماسی ادیان بر صلح با قرائت صحیح دین

در گذشته، دیپلماسی دینی به‌ویژه توسط کانال واتیکان، فعالیت‌های پاپ و مقرر مقدس را پوشش می‌داد و به شکل بین‌المللی این نوع رهبری را برای دهه‌ها امکان‌پذیر کرده بود، به‌ویژه در زمینه توسعه جامعه بین‌المللی بود. دیپلماسی کاتولیک، از زمان جنگ جهانی اول، فعالیت اصلی کلیسای کاتولیک بوده و آگاهی آن از جنگ‌های معاصر را تغییر داده است. از آن زمان، صلح - به‌عنوان ابزار حفظ و بازیابی مقرر مقدس - از جامعه ملل ویلسون و سازمان ملل متحد روزولت حمایت کرد. کلیسای کاتولیک همچنین دکترین جنگ عادلانه خود را در برابر سلاح‌های اتمی و تروریسم که آن را توجیه می‌کرد، در کنفرانس‌های مهمی مانند خلع سلاح، عدم انتشار، منع سلاح‌های شیمیایی و بیولوژیکی و غیره مورد تأیید را انجام داد. (Chelini-Pont, 2019). بر همین اساس می‌توان گفت اهمیت دیپلماسی ادیان نیز بر نفی قرائت اشتباه از دین می‌تواند باشد. برای مثال در حمله تروریستی بر یک کلیسای کاتولیک در شمال فرانسه، انزجار و بهت زیادی را برانگیخت. پاپ فرانسیسکو حتی با توجه به سایر حملات تروریستی اخیر توسط مسلمانان افراطی، در قبال رد بنیادی اسلام هشدار می‌دهد. رهبر کلیسای کاتولیک به هنگام پروازش از کراکوف به روم که به مناسبت روز جهانی جوانان به آنجا آمده بود گفت: «این درست و برحق نیست که اسلام یک دین خشونت‌بار معرفی شود.» به گفته او، همه مسلمانان خشونت‌گرا نیستند و تقریباً در همه ادیان یک گروه کوچک افراطی‌ها وجود دارند. به این ترتیب پاپ به یک نیروی بالقوه خشونت‌بار در مجامع مسیحیت اشارت کرد. پاپ گفت: «وقتی که من در مورد خشونت‌گرایی اسلامی سخن می‌گویم، باید در مورد خشونت‌گرایی مسیحی نیز حرف بزنم.» پاپ فرانسیسکو گفت، وقتی که روزنامه می‌خواند «هرروز در ایتالیا خشونت است.» رهبر کاتولیک‌های جهان گفت: «یکی دوست‌دخترش را می‌کشد، دیگری خویش را و

همه آن‌ها مسیحیان تعمیم یافته هستند.» پاپ نتیجه‌گیری نمود که «من برابر قرار دادن اسلام و خشونت را درست نمی‌دانم.» (P.dw, 2016).

حال با توجه به اینکه در دهه‌های اخیر، گروه‌های تروریستی و افراطی به نام دین، با نادیده گرفتن مبانی حقوقی و انسانی را پیروان صادقانه‌ای دین معرفی کرده‌اند که این موضوع اهمیت دیپلماسی ادیان را برجسته می‌کند. تفکیک تروریست‌ها از معتقدان دینی یکی از جنبه‌های آن است مثلاً داعش به نام دین، حتی قرآن را نخوانده بودند، اما به اسم دین جنایت می‌کردند. این وضعیت دو مشکل اساسی ایجاد می‌کند: نگاهی که پیروان یک دین به خود دارند و تفسیری که دیگران از آن دین خواهند داشت. از سوی دیگر درحالی که پیروانی که بنیادگرایان از ابزارهای مختلف برای جلب حامیان و خود استفاده می‌کنند از جمله اینکه بنیادگرایان مسیحی در ایالات متحده آمریکا از تلویزیون برای ترویج تعالیم خود استفاده کردند و بنیادگرایان اسلامی نیز برای انتقال دیدگاه‌های خود از شبکه‌های مجازی بهره گرفتند (گیدنز، ۱۳۸۹: ۸۱۹). پس دیپلماسی ادیان می‌تواند باهدف متقابلی از فضای ارتباطات در عصر حاضر برای مقابله با دروغ‌پراکنی و اغفال افراد و ایجاد سو تفاهم و برداشت غلط سایرین بکار گرفته شود. دیپلماسی ادیان در گام فراتر نیز می‌تواند با کاربست صلح‌ساز و نه ستیزه‌جویانه گامی در جهت توسعه امنیت و صلح جهانی باشد. مزیت قابل توجه در اهتمام به دیپلماسی ادیان این است که ما با دایرهٔ وسیع‌تری از کنشگران نسبت به گروه‌های بنیادگرای که دارای محدودیت‌های ابزاری، مالی و تخصصی برای نشر عقاید خود هستند طرف هستیم بنیادگرایان عمدتاً در قالب گروه‌ها و دسته‌هایی قرار می‌گیرند درحالی که امروزه کشورهای مختلف جهان می‌توانند در فضای دیپلماسی ادیان وسیع‌تر وارد عرصه شوند. از همین رو کنشگران این دیپلماسی شامل دولت‌ها، افراد، گروه‌ها به صورت دو یا چندجانبه و سازمانی و با امکانات و ابزارهای وسیع و رسمی‌تری را در کنار سایر ابزارها چون استفاده از فضای مجازی یا اماکن و محافل خصوصی خواهد بود.

پاپ فرانسیس هوادار سرسخت گفت و گو با رهبران دیگر است، او امیدوار است بتواند گفتگوهای بین‌الادیانی را آغاز کند و با چهره‌های برجسته اهل سنت در چندین کشور مسلمان‌نشین از جمله در بنگلادش، ترکیه، مراکش و امارات و اخیراً با آیت‌الله سیستانی در عراق دیدار داشته است (BBC, 2021). کارشناسان معتقدند دیدار دو رهبر دینی می‌تواند تا حدود زیادی تنش‌های فرقه‌ای در عراق را کاهش دهد. تنش‌هایی که پس از حمله آمریکا و بریتانیا به عراق در سال ۲۰۰۳ شعله‌ور شد و با هجوم داعش به شمال عراق در سال ۲۰۱۴ گسترش بی‌سابقه‌ای یافت. برخی تحلیل‌گران مسائل عراق معتقدند که خطر شعله‌ور شدن جنگ‌های فرقه‌ای که در سال‌های ۲۰۰۷ و ۲۰۰۶ جان بسیاری از شهروندان این کشور را گرفتار کرد با سفر پاپ فرانسیس به عراق و ملاقات با مرجع پرنفوذی مانند آیت‌الله علی سیستانی کاهش خواهد یافت (BBC, 2021).

۱- نقش اشتراکات مفاهیمی و اصولی ادیان در گسترش صلح

در طول تاریخ، بیشتر بر تفاوت‌ها بین ادیان تا بر اشتراکات آن‌ها بوده است. مذاکرات دینی در برخی شرایط همراه با برخورد و نزاع بین هواداران ادیان مختلف، مانند جدایی از هند و اختلافات بر سر کشمیر، تشکیل دولت اسرائیل و نزاعات عرب و اسرائیل و ظهور رادیکالیسم اسلامی ضد غرب، نمونه‌هایی از این تضادها هستند. همچنین، شاخه‌های داخلی دینی نیز به تقابل و نزاع گرایش داشته‌اند. در اوایل دهه ۱۹۹۰، مباحث متنوعی مطرح شد که به گسترش دین‌گرایی در عصر جهانی و تأثیر آن بر ارتباطات پیروان ادیان مختلف اشاره می‌کند. تئوری «برخورد تمدن‌ها» از ساموئل هانتینگتون یکی از پرطرفدارترین این مباحث بود. هانتینگتون به مهم‌ترین فرایندهای هویت‌های فرهنگی در جهان پس از جنگ سرد را کرد و نقش بسیار مهمی برای فرهنگ و دین در تمایزات تمدنی معرفی کرد. وی هفت یا هشت تمدن اساسی را شناسایی کرد که از جمله آن‌ها می‌توان به تمدن‌های غربی و کنفوسیوسی اشاره کرد. عوامل اصلی ممکن است به تضادها و تفاوت‌های تمدنی می‌شوند، شامل بنیادی بودن تفاوت‌های فرهنگی، تغییرات بین مردمان، تحولات اجتماعی و اقتصادی هستند که هر دو هویت ملی را تحت تأثیر قرار می‌دهند، رشد فرهنگی، ویژگی‌های فرهنگی ناپذیر؛ و منطقه رشد اقتصادی

هستند. در شرایط نوین، هانتینگتون معتقد است که تفاوت‌های فرهنگی و دینی نقش مهمی در تمایزات سیاسی ایفا می‌کنند و نقش بسیار مهمی در تمایزات هویتی و نزاع‌های بین آن‌ها دارند. (قنبرلو، ۱۳۹۵: ۳۸).

باید توجه داشت که دست گذاشتن روی تفاوت‌ها می‌تواند منجر به واگرایی بین ادیان شود اما توجه به اشتراکات موجب امید و تقویت روابط می‌گردد. پروفیسور ایوان سوکا دبیر کل اجرایی شورای جهانی کلیساها در سخنرانی خود در وینار «بررسی ۲۵ سال گفت‌وگو و همکاری مشترک، وضعیت حال و چشم‌انداز آینده» سال ۹۹ بیان داشت رشد گفتگوی بین ادیان از دلگرم‌کننده‌ترین پیشرفت‌های دوره معاصر است، ... از گران‌بهاترین هدیه‌هایی که می‌توانیم از طریق گفتگوی بین ادیان دریافت کنیم، احساس همبستگی فرامرزی میان اقوام، فرهنگ‌ها و جوامع مختلف است... اگرچه گفتگو بین مسلمانان و مسیحیان می‌تواند برکات زیادی به همراه داشته باشد، اما نمی‌توانیم ادعا کنیم که همیشه امری آسان است. کسانی که در گفتگو شرکت می‌کنند باید از یک سو مایل به گوش فرادادن به طرف مقابل با تواضع و توجه کامل بوده و از سوی دیگر بسیار واضح و مطمئن از دیدگاه‌های دین خود سخن بگویند... باید با داشتن روحیه‌ای خود انتقادی در خصوص مسائل مطروحه تأمل کرده و سعی کنند واقعیت مطرح‌شده را از دیدگاه همتایانشان در گفتگو ببینند. همیشه مسائل مورد اختلاف میان مسلمانان و مسیحیان وجود خواهد داشت که هدف از گفتگو نباید پنهان کردن آن‌ها باشد، بلکه شایسته است بیاموزیم که به‌خوبی و با هوشمندی و احترام این اختلاف‌نظر را اظهار کنیم (icro, 1399). با توجه به اینکه ادیان توحیدی اصولاً در اعتراض به وضع حاکم ظهور کرده‌اند اساساً از محافظه‌کاری روی گردان بوده‌اند. ادیان به دنبال اصلاح اساسی وضع حاکم از طریق هدایت بشر به یک وضع مطلوب یا آرمانی بوده‌اند. ادیان الهی عمدتاً سه هدف مهم داشته‌اند:

۱. اقامه قسط و حق و هدایت جوامع بشری به سمت عدالت؛

۲. دعوت به حق و ایجاد رابطه سازنده بین انسان و خدا؛

۳. پیشرفت انسان در مسیر تکامل یا قرب الهی (عمید زنجانی، بیتا: ۶۲-۶۳)

در جهان امروز، ایجاد اعتماد و ایجاد شکاف‌های میان ادیان و دولت‌ها از طریق روش‌های مختلف، به‌ویژه زمانی که روابط بین‌المللی بیشتر بر اساس سیاست‌های واقع‌گرایانه تنظیم می‌شوند و نمی‌توانند از منظر اخلاقی، انسان‌محور، دینی یا ایدئولوژیک رهبری نمی‌شوند، آسان نیست. گفتگوهای فرهنگی به‌عنوان یک ابزار قدرتمند برای حل منازعات، ایجاد صلح و ترویج همزیستی مسالمت‌آمیز در جهان شناخته می‌شوند. این گفتگوها به بحث درباره مسائل دینی محدود نمی‌شوند، شامل عناصری از نهات میان گروهی نیز هستند. سازمان‌های بین‌المللی مانند سازمان ملل و سازمان همکاری اسلامی، به تقویت هماهنگی و ترویج همزیستی مسالمت‌آمیز بین گروه‌های مختلف در جهان می‌پردازند. بسیاری از سازمان‌ها و نهادها بر اساس اعتقادات دینی ذهن، برای راه‌حل و مبارزه با خشونت در همه سطح جامعه تلاش می‌کنند. آموزه‌های اجتماعی تمام ادیان در اصل بر همزیستی مسالمت‌آمیز، مهربانی و احترام به دیگران اصول می‌کنند. سند "برادری انسانی برای صلح جهانی و مشترک" که توسط پاپ فرانسه و امام اعظم الازهر احمد الطیب در فوریه ۲۰۱۹ امضا شد، راهنمایی‌هایی برای ترویج «فرهنگ احترام متقابل» و مسائل زندگی در مسائل جهانی می‌دهد. قطعنامه ۱۸/۱۶ شورای حقوق بشر سازمان ملل که توسط OIC آغاز شد، به دنبال ایجاد سیاست بین‌المللی برای مقابله با عدم تحمل، تبیین نقش اساسی این سازمان را داشت (Jahan, 2022).

در این خصوص مشهورترین روایت تاریخی به هجرت مسلمانان به حبشه در زمان پیامبر اکرم (ص) است. در زمان اسلام، مسلمانانی که به حبشه مهاجرت کرده بودند، توسط نمایندگان قریش درخواست بازگشت به مکه داشتند؛ اما جعفر بن ابوطالب، نماینده مردم، با استدلال‌هایی درباره اسلام، پادشاه حبشه را متقاعد کرد که مهاجران را از خطر خارج می‌کند. کفار برای بازگرداندن آن‌ها، نجاشی را ترغیب به اخراج مردم کردند، اما پادشاه حبشه با درک تفاوت‌ها و نقاط مشترک دینی، این کارها را خنثی کرد. این اتفاق نشان می‌دهد که در برابر فشارهای سیاسی و مذهبی، اصول دینی و همبستگی اجتماعی، عامل تأثیرگذار بوده و هست. (irna, 1399). انجیل متی نقل می‌کند که عیسی (ع) می‌گفت: «گمان مبرید که

آمده‌ام تا تورات موسی و نوشته‌های سایر انبیا را منسوخ کنم، من آمده‌ام تا آن‌ها را تکمیل نمایم و به انجام رسانم... پس اگر کسی از کوچک‌ترین حکم آن سرپیچی کند و به دیگران نیز تعلیم دهد که چنین کنند، او در ملکوت آسمان از همه کوچک‌تر خواهد بود...» (Porseman, 1394) همه ادیان الهی در اصل محورهای زیر مشترک هستند: ۱- اعتقاد به توحید و خداپرستی ۲- اعتقاد به معاد و عالم آخرت، یعنی در همه ادیان الهی، جهان و انسان سرانجام و غایتی دارد و تسلط بر جهان مادی برای رسیدن به تکامل معنوی مدنظر است... ۳- در همه ادیان الهی، اعتقاد به تقدس وجود دارد، یعنی در هر دینی برخی از موارد مقدس شمرده می‌شوند. ۴- اعتقاد به غیب در همه ادیان الهی وجود دارد، یعنی چیزهایی در هستی وجود دارد که فراتر از اموری است که با حواس ظاهری (حواس پنج‌گانه) درک شود. ۵- همه ادیان الهی خصوصیات انسانی دارند و محور آن‌ها تربیت انسان است و تعالیم آن برای انسان و ویژگی‌های او آمده است. ۶. اعتقاد به نبوت و بعثت پیامبران، یعنی در ادیان الهی این مطلب آمده است که از سوی خداوند، - جهت هدایت و تربیت انسانها-، انبیاء مبعوث شده‌اند. ۷- اعتقاد به منجی جهان و اعتقاد به موعود در همه ادیان به صورتی وجود دارد. (۱) ۷- نظام ارزش‌ها و اخلاق. یکی از اصول بسیار مهمی که در همه ادیان الهی بدان سفارش شده است ارزش‌های اخلاقی است، از جمله: الف. تهذیب جامعه ب. رسیدگی به مستمندان ج. عدالت و برابری (Pasokhgoo, 1397).

دیپلماسی دینی با ایجاد بستری برای گفت‌وگو، می‌تواند به جذب افراد توسط گروه‌های تروریستی کمک کند و از افراط‌گرایی وطنی که به خشونت می‌شود، جلوگیری کرد. این نوع دیپلماسی با بر تسامح مذهبی و شریعت اسلامی، به شناخت عمیق‌تر از فلسفه آفرینش کمک می‌کند و از پرورش تروریسم وطنی با انگیزه‌های مذهبی یا ملحق شدن به گروه‌های افراط‌گرا در سایر نقاط جهان مانع می‌شود. این روش به‌ویژه در زمان‌هایی که اسلام هراسی و تبلیغات تبلیغاتی علیه اسلام و رسانه‌های اجتماعی صورت می‌گیرد، نقش مهمی در جد دارد. سازمان کنفرانس اسلامی با تصویب قطعنامه‌ها و اسنادی که به ماهیت تسامح‌پذیری، محکومیت قطعی تروریسم به همه اشکال آن و محکوم این سازمان از دول عضو درخواست

می‌کند تا از مساعدت مالی، حمایت و حمایت مستقیم یا غیرمستقیم از عوامل تروریستی در سرزمین‌هایشان جلوگیری کنند و اصول و ارزش‌های والای اسلامی را که توسل به تروریسم را منع کرده است. این تدابیر نشان می‌دهد که دیپلماسی دینی و همکاری بین‌المللی می‌تواند یک ابزار در جلوگیری از تروریسم، ترویج تسامح باشد. (بزرگمهری، ۱۳۸۸: ۵۴).

۲- دیپلماسی ادیان و کاهش تنش و اصلاح نگرش ادیان به یکدیگر

در زمان ظهور اسلام، سرزمین عربستان میزبان آیین‌های بود که شامل توحید بنیان‌گذاری شده توسط حضرت ابراهیم در شهر مکه بود. آیین توحید ابراهیم ابتدا تنها در بین اقلیتی از مکیان و اهالی شبه‌جزیره باقی مانده بود که به نام حنفا شناخته می‌شود و از شرک و بت‌پرستی دوریم. علاوه بر حنفا، در عربستان دیگر جوامع دینی نیز وجود دارند، از جمله مشرکان بت‌پرست، ستاره‌پرستان، یهودیان و مسیحیان. قبل از ظهور اسلام، دو جامعه یهودی و مسیحی در عربستان فعالیت دارند. دو کیش یهودی و مسیحی پیش از ظهور دین مبین اسلام در عربستان پیروانی داشته‌اند. در نواحی جنوبی عربستان، دین یهود تا آنجا پیش رفته بود که پادشاه یمن، ذونواس آن را پذیرفت و بسیاری از مسیحیان نجران از جمله عبدالله بن ثامر، پیشوای ایشان را به جرم عیسوی بودن کشتبند با آمدن سپاه حبشه به یمن، موقعیت مسیحیان بهبود یافت و برعکس، یهودیان آنجا در تنگنا قرار گرفتند. گذشته از اینان، قبایلی از یهودیان نیز که پیش‌تر به یثرب مهاجرت کرده بودند، هنگام هجرت پیامبر به آن شهر، آنجا حضور داشتند و با مسلمانان وارد تعامل شدند (فلاح زاده، ۱۳۸۵: ۱۱۵) سیره رسول خدا در این زمینه بر آیات و دستورهای قرآن کریم مبتنی بود. این کتاب آسمانی در موارد متعددی عمل به قسط و به‌کارگیری روش منطقی و همراه با استدلال و اخلاق نیک را به پیامبر و مسلمانان در برخورد با دیگران توصیه می‌کرد در منابع دینی و تاریخی موارد فراوان و متعددی از گفتگوهای پیامبر اسلام با یهودیان، مسیحیان، دهریه، مانویان، مشرکان و غیره نقل شده است (فلاح زاده، ۱۳۸۵: ۱۱۸-۱۱۷).

در نشست‌های حضوری و مجازی در سال ۹۹ که به ابتکار رایزنی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در لبنان به مناسبت آغاز سال نو مسیحی و میلاد حضرت مسیح (ع) و با عنوان

«هم‌اندیشی اخوت و حمایت از تنوع دینی در مشرق» برگزار شد، کشیش «آنطوان ضو» دبیر کل «کمیته اسقفی به بیان مفاهیمی چون نشست و گفت‌وگو، جهانی‌سازی و اسلام، لاهوت لحظه و فقه لحظه، تعددگرایی و احترام به هویت دیگران، گفت‌وگوی سیاسی دینی، روابط مسیحیت با اسلام، کلیسا و رابطه آن با مسلمانان، همزیستی مشترک مسیحیت با مسلمانان، پیام مسیحیان عرب به جهان، حضور در تمدن عربی، هر دو در برابر خداوند پاسخگو باید باشیم (irma, 1399).

۳- گفت‌وگوی بین مذاهب در دیپلماسی ادیان

دیپلماسی بین مذاهب شاخه‌ای از دیپلماسی دینی و ناظر به آن دیپلماسی است که در آن مذاهب مختلف از یک دین با یکدیگر می‌توانند با یکدیگر به گفت‌وگو بنشینند و موجب کاهش خشونت شوند. از مهم‌تری وقایع تاریخی در این زمینه جنگ‌های صلیبی است. در سال‌های اخیر در جهان اسلام نیز خطر هلال شیعی برای تداوم حکومت‌های منطقه و نیز تهدید اعتقادات مذهب سنی که از سوی دستگاه‌های سیاسی - تبلیغاتی امریکا تبلیغ می‌شوند، در حقیقت به‌منظور ایجاد هراس در بین حکومت‌های منطقه و مردم سنی مذهب است. از این طریق، امریکا قصد دارد آن‌ها را برای دفع این خطر موهوم بسیج کند و چون یکی از ابزارهای دفع هرگونه خطر از سوی این حکومت‌ها توسط به قدرت‌های فرامنطقه‌ای و حضور آن‌ها در منطقه است (متقی و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۷۰).

با این بستر است که نگرانی از تسلط روزافزون جمعیت شیعه عراق نیز در سوی دیگر باعث شد که رهبران عرب سنی شروع به گفتگو درباره «هلال شیعه» از خلیج فارس تا ساحل دریای مدیترانه کنند (Devine, 2017:7). تأثیر تحکیم هلال شیعی نه تنها بر روابط بین دولت‌ها بلکه اقلیت‌های یک کشور را تحت تأثیر قرار خواهد داد (فرزین راد و همکاران، ۱۳۹۸: ۶۴-۶۳).

به‌طور کلی کنشگران دیپلماسی ادیان شامل دولت‌ها، افراد، گروه‌ها به‌صورت دوجانبه، چندجانبه و در سازمان‌های مختلف می‌تواند باشد. مهم‌ترین موضوعاتی که می‌تواند دیپلماسی ادیان مورد توجه قرار بگیرد عبارت است از:

جدول موضوعات قابل مطرح در دیپلماسی ادیان

مثال	موضوعات	محور
۱- نفی تروریسم و سلاح هسته‌ای	۱- تلاش برای نشان دادن چهره صلح‌آمیز دین ۲- مقابله با تبلیغات و امنیتی سازی علیه دین ۳- خنثی سازی اقدامات فریب اعضای مستعد ۴- تحت تأثیر قرار دادن افکار عمومی ۵- شناسایی راه کارهای لازم برای برقرار صلح	نقش اشتراکات مفاهیمی و اصولی ادیان در گسترش صلح
۱- موضوع داعش و جهاد ۲- موضوع اقلیت‌های مسلمان در اروپا	۱- عدم قرائت‌های انتخابی یا ناقص از یک دین ۲- جدا کردن دیدگاه افراط‌گرایان از اصول دینی ۳- تقویت جایگاه دین و دین‌داران در صلح جهانی ۴- مقابله با دروغ و عناوین منحرف‌کننده نسبت به یک دین	دیپلماسی ادیان و کاهش تنش و اصلاح نگرش ادیان به یکدیگر

۱- موضوع هلال شیعی ۲- موضوع اقلیت‌ها	۱- اصلاح جایگاه مذهب در بین مذاهب دیگر ۲- اشتراک‌گذاری اطلاعات و تحقیقات ۳- گسترش تعالیم و آموزه‌های مذهبی ۴- مقابله با انحرافات مذهبی ۵- جایگاه آموزه‌های مذهبی در تأمین صلح جهانی ۶- خنثی‌سازی اختلاف بین مذاهب ۷- ایجاد بستری برای تغییر نگرش به تهدیدها نبودن اقلیت‌ها ۸- احترام به حقوق اقلیت‌ها و آداب و رسوم آن	گفت‌وگوی بین مذاهب در دیپلماسی ادیان
--	--	---

منع: نگارنده

به‌طور کلی، همه ادیان آسمانی و پیامبران الهی مروج توحید و منجی بشریت و منادی صلح، امنیت و رفتار محبت‌آمیز نسبت به پیروان دیگر ادیان و مذاهب می‌باشند؛ ولی پیروان ادیان باگذشت زمان و در اثر دوری از رهبری اولیای خدا، به تدریج انحرافات را پذیرا شده و گاه تحت تأثیر ملل دیگر، منکر و مانع ارتباط با پیروان دیگر ادیان و مذاهب شدند؛ چنان‌که پیروان دینی گاه به نژادپرستی و برتری نژاد رو آورده و در این راستا جنگ‌های بسیاری به راه انداختند و انسان‌های فراوانی را به قتل رساندند؛ بنابراین دیپلماسی دینی و نهادهای مذهبی می‌توانند در حفظ صلح و برقراری نظم جهانی نقش میانجی‌گرایانه داشته باشند. آن‌ها می‌توانند پایمردی را مبذول داشته تا طرفین اختلاف را به دورهم جمع کنند یا به‌طور مستقیم در اختلافات بین‌المللی میانجیگری کنند، البته این نقش همیشه به‌طور مسالمت‌آمیز پایان نیافته است (isna, 1396).

یکی ظرفیت‌های دیپلماسی ادیان بحث استفاده از آن خواهر شهرها است. در خواهر شهرها ظرفیت‌های زیادی نهفته است که یکی از اصلی‌ترین آن‌ها وضعیت معیشتی و تعاملی مردم

است که مردم به خوبی می‌توانند از این منظر منوط به این که بخش حاکمیتی اجازه انجام این گونه تعاملات را بدهد، بهره‌مند شوند. خواهر شهری ظرفیتی در جهت پشتیبانی امور دستگاه‌ها برای رساندن مردم به رفاه و زندگی سالم و صلح است. علیرضا رجایی رئیس مرکز توسعه «خواهر شهرها» در این خصوص بیان می‌دارد: "در بحث خواهر شهرها ما یک بحث تعامل با ادیان و مذاهب را نیز تعریف کرده‌ایم" (tahlilbazaa, 1399)

ایران و ضرورت دیپلماسی ادیان

ایران پس از انقلاب اسلامی به عنوان یک کشوری با نظام حکومتی دینی شناخته می‌شود. از نظر هانسون رخدادهای جهانی از انقلاب ایران به بعد باعث شد که بسیاری دین را به عنوان عنصری عمده در اغلب نظام‌های سیاسی ملی به ویژه در کشورهای در حال توسعه ببینند. از نظر هانسون، اگرچه هیچ نظام عالم گیر دینی وجود ندارد، اما همه انواع دین به شکل فزاینده‌ای به یک بازیگر سیاسی در دوران پس از جنگ سرد تبدیل شده‌اند... به گفته توماس مطالعه فرهنگ و دین تا پیش از انقلاب اسلامی ایران در تحلیل‌های سیاسی امری نامرتب تلقی می‌شد. یورگنمایر نیز تأکید می‌کند که آنچه وقتی انقلاب اسلامی در ایران سلطه غرب را در سال ۱۹۷۹ به چالش کشید، غیرعادی به نظر می‌رسید. در دهه ۱۹۹۰ به مضمون غالب در سیاست بین‌الملل تبدیل شد (ر. ک هادیان و شوری، ۱۳۹۶: ۱۸).

دیپلماسی ادیان می‌تواند نقش حیاتی در ارتقای تصویر دینی یک کشور داشته باشد، زیرا این دیپلماسی نه تنها به تقویت ارزش‌ها و مفاهیم دینی بین‌المللی کمک می‌کند، بلکه باعث ایجاد و تغییر فرهنگی و مذهبی در میان ملی می‌شود. با ظهور گروه‌های افراط‌گرا، این دیپلماسی به یک اصل اساسی برای تبدیل اسلامی به تا موفقیت دیپلماسی ادیان به شرایط مناسب برای گفت‌وگو و تبادل نظر بین ادیان و مذاهب ارائه می‌شود. در این حوزه، نظام‌های دینی تلاش می‌کنند تا با استفاده از منابع خود، نگرش‌ها و آرای ادیان دیگر درباره مسائل بین‌المللی تصحیح کننده و ارتباطات بین‌المللی را تقویت کنند. همچنین، دیپلماسی مذهبی به ترویج ارزش‌ها و آموزش‌های دینی از طریق گفت‌وگوها با هم‌مذهبان می‌پردازد. برای مثال، برخی از حضور امام خمینی (ره) در عراق و تأثیر آن بر جامعه شیعه در این کشور

می‌تواند ارتباطات نزدیک و تبادلات فرهنگی و مذهبی میان مردم را نشان دهد. (ر.ک نجفی، ۱۳۸۷:۱۴۲)

به‌طور کلی کشور ایران با جایگاه متمایزی که در بین کشورهای جهان اسلام دارد نسبت به این دیپلماسی توجه بیش‌ازپیش می‌تواند داشته باشد. از سوی دیگر مهم‌ترین پیشران‌های تمدن نوین اسلامی در خارج از جهان اسلام، در سطح دولتی بهره‌گیری مؤثر از ظرفیت فرهنگ‌ها، تمدن‌ها و جریان‌های عدالت‌خواه حضور در مجامع و همایش‌های بین‌المللی فرهنگی و هنری و بررسی عملکرد و تأثیر بر خط‌مشی‌اتاق‌های فکر خارج از جهان اسلام برشمرده می‌شود؛ و در سطح ملت‌ها، معرفی ارزش‌های فرهنگ و تمدن نوین اسلامی و اشاعه بیداری اسلامی و نقش آن در فرایند تحقق تمدن اسلامی معرفی می‌شود؛ و در سطح سازمان‌های بین‌المللی هنجار سازی و تدوین رویه‌ها، اجرای راهبردهای فرهنگ اسلامی در غرب و بهره‌گیری از فرصت‌ها و استعدادها، ارتباط با افراد و گروه‌های متعدد در جهان، شناسایی سازمان‌های مردم‌نهاد علاقه‌مند به اسلام و تقویت مشارکت با آن‌ها، معرفی تمدن نوین اسلامی در خارج از جهان اسلام به‌عنوان قالب کلان دیپلماسی دینی جمهوری اسلامی بیان می‌گردد. (ر.ک کریمی، ۱۳۹۶:۱۶۷).

استفاده از دیپلماسی عمومی، تصویری مثبت و معنوی از یک کشور را در ذهن مخاطبان ایجاد می‌کند. با استفاده از تکنیک‌های تصویرسازی مثبت، مانند نمادهای ملی و شخصیت‌های محبوب، به‌عنوان بخشی از این دیپلماسی مورد استفاده قرار می‌گیرد که می‌تواند بر اساس ساختارهای جوامع هدف قرار گیرد. فرهنگ و اخلاق همچنین به‌عنوان شاخص‌هایی که می‌توان با استفاده از تکنیک‌های دیپلماسی عمومی، فرهنگ و نمادهای مطلوب را به جامعه خود معرفی و اعتماد و تأثیرپذیری در دیپلماسی عمومی را بهبود بخشید. در دوران کنونی که جهان خسته از خشونت و تقسیمات دولت‌های مستبد و افراطی است، گروه‌های مهرآمیز دین اسلام به‌عنوان یک ابزار مهم برای حمایت از توده‌های مردم اهمیت زیادی دارد و این یکی از مؤلفه‌های کلیدی دیپلماسی عمومی اسلام است. مسئولین نظام اسلامی می‌توانند با بهره‌گیری از این مؤلفه، پیام‌های اسلامی پیامبر گرامی اسلام را به‌طور

بین‌المللی گسترش دهند و به مقابله با پیامدهای منفی از اسلام و مردم بپردازند که این اقدام می‌تواند موجب اخذ مدرک عمومی کشور اسلامی شود. (داودی لیمونی و داودی لیمونی، ۱۳۹۴: ۶).

امام خمینی (ره) مرجع بزرگ جهان اسلام می‌فرماید: مکتب‌های الهی - توحیدی از اولی که در بین بشر بوده است، به واسطه کارشکنی‌های مستکبرین، آن‌طور که باید پیاده نشده است، به خصوص مذهب حضرت عیسی (ع) که به دست یک طایفه‌هایی افتاده است، یک تحریف‌هایی شده است و یک چیزهایی که سزاوار حضرت مسیح نیست، ذکر شده است و بدتر از او، سلاطینی که خودشان را به مذهب مسیح بسته‌اند و مسیحی نبوده‌اند. اگر تعلیمات انبیا، حضرت مسیح در مسیحین، حضرت موسی در کلیمین، حضرت رسول اکرم (ص) در مسلمین، آن‌طوری که آن‌ها می‌خواستند تحقق پیدا می‌کرد، این گرفتاری‌هایی که الآن برای همه بشر در همه جا هست، پیش نمی‌آمد (Porseman, 1394).

جمع‌بندی

دین همواره در طول تاریخ حیات بشری از عوامل تأثیرگذار بر زندگی بشر چه در سطح فردی و داخلی و چه در سطح بین‌المللی بوده و در حال حاضر در عرصه معادلات نظام بین‌الملل هم از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است و در آینده هم با توجه به روندهای موجود (جهانی‌شدن) شاهد پررنگ شدن نقش دین در ابعاد مختلف روابط بین‌الملل (اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و...) خواهیم بود. این مقاله به دنبال پاسخ به تأثیر دیپلماسی ادیان بر صلح جهانی تلاش داشت تا ابتدا به اهمیت و جایگاه دین در عرصه سیاست و دیپلماسی پردازد که در این بخش نتیجه این شد که جهان امروز و مدرن اگرچه داعیه جدایی دین از سیاست را دارد ولی نقش دین به‌عنوان یک عامل مؤثر نیز همچنان پابرجا است. مقاله در ادامه به شکل‌گیری و تقویت بنیادگرایی در جهان مدرن پرداخت و نشان داد که با دیپلماسی ادیان می‌تواند درباره بسیاری از نارسایی‌های ناشی از بنیادگرایی فائق آمد چراکه دیپلماسی دینی سعی می‌کند تا تصویر صحیح از دین را به‌عنوان بدیل دیدگاه بنیادگرایی نشان بدهد. در این دیپلماسی برادری بشری پیش از برادری دینی قرار دارد. پیروان ابراهیم که خدای واحد را می‌پرستند، می‌توانند امروز با اتحاد با یکدیگر منادی وحدت بشری باشند و مادام که وحدت خانواده بشری مورد شناخت جهان قرار نگیرد، هرگز انسان‌ها به صلح جهانی دست نخواهد یافت. در ادامه مبحث ضرورت‌ها دیپلماسی ادیان مورد واکاوی قرار گرفت که این ضرورت‌ها این‌گونه شناسایی شد:

۱- تأثیر دیپلماسی ادیان در مقابله با بنیادگرایی دینی

۲- تأثیر دیپلماسی ادیان بر قرائت صحیح از دین و عدم برخورد گزینشی

۳- تأثیر دیپلماسی ادیان بر از بین بردن تنش‌های بین ادیان و مذاهب

بدین ترتیب باید گفت تأثیر دیپلماسی ادیان با توجه به واقعیت‌های موجود و چالش‌های جهان کنونی می‌تواند فراتر از ابعاد مادی ابتدا بر نگرش‌های بشری تأثیر خود را بگذارد. امروز اختلاف و تفرقه بین کشورهای خاورمیانه چون سوریه، عراق، مصر، لیبی، یمن و بحرین صحنه اختلاف و جنگ و خونریزی بین مسلمانان شده است؛ که از مهم‌ترین مشکل

جهان اسلام است و از سوی دیگر برجسته کردن اختلافات شیعه و سنی طبق نقشه استعمارگران است و دیپلماسی بین مذاهب و ادیان در داخل کشورها ضرورت دارد. در سوی دیگر با توجه به اینکه بسیاری از کشورها دارای دین رسمی بوده و حتی در جوامع سکولار و غیردینی تحت تأثیر چالش‌های دینی قرار می‌گیرند بنابراین دیپلماسی ادیان فضایی برای حل و فصل اختلافات و مشکلات ناشی از این موضوع می‌تواند مورد توجه قرار بگیرد. در نهایت مقاله با بررسی اهمیت جایگاه دیپلماسی دینی برای کشور ایران آن را یکی از ابزارهای مهم در جهت تحقق اهداف و آرمان‌های جمهوری اسلامی ایران در نظام بین‌الملل می‌داند. این اقدامات می‌تواند از طریق روابط دولت‌ها، افراد و گروه‌های با دین مشترک یا غیرمشترک و همچنین سازمان‌های بین‌المللی تحقق یابد.

پیشنهادها

- ۱- برگزاری اجلاس‌های متعدد با موضوعات و چالش‌های جهان معاصر
- ۲- گسترش ارتباطات و دیپلماسی از طریق ابزارهای نوین ارتباطی
- ۳- تشویق و ترغیب پیروان ادیان به مفاهمه و گفت‌وگو با سایر ادیان
- ۴- ایجاد یک مرکز بزرگ جهانی برای گفت‌وگوی پیوسته ادیان با یکدیگر
- ۵- ایجاد کرسی مناسب برای جهت‌دهی به سیاست‌های دولتمردان
- ۶- تلاش برای تنظیم قوانین بین‌المللی با توجه به اصول مشترک ادیان

منابع

بزرگمهری، مجید (۱۳۸۸)، موانع سازمان کنفرانس اسلامی در قبال تروریسم در دهه اخیر، مطالعات سیاسی، شماره ۴، دوره ۱، صص ۳۹-۵۴

جعفری فر، احسان؛ ساداتی نژاد، سید محمد (۱۴۰۰)، نقش دیپلماسی دینی در مقابله با تروریسم دینی، فصلنامه صلح پژوهی اسلامی، سال دوم، شماره ششم، تابستان ۱۴۰۰، صص ۳۹-۷۰

حکیمی فر، خلیل (۱۳۹۵)، گفت‌وگوی بین ادیان بر پایه مناسبات عرفانی، فصلنامه ادیان و عرفان، سال چهل و دو، شماره دوم، پاییز و زمستان ۱۳۹۵، صص ۱۹۵-۲۱۰

دهقانی، جواد (۱۳۹۴)، نقش دین در مناسبات انسانی و روابط بین‌الملل، فصلنامه تحقیقات سیاسی بین‌المللی، شماره ۲۶، بهار ۱۳۹۵، صص ۱۷۱-۱۹۶

رایزن فرهنگی اتویی (آدیس آبابا) (۱۳۹۹)، اسلام در اتیوپی در گذر زمان، نشر سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی، تابستان ۱۳۹۹، صص ۱-۱۷

رزین راد، رؤیا؛ فروزان، یونس؛ عالی‌شانی، عبدالرضا (۱۳۹۸). «نئوپاتریمونیالیسم بن سلمان و تشدید چالش دولت-ملت در عربستان سعودی؛ ریشه‌ها و پیامدها (۲۰۱۶-۲۰۱۸)»، فصلنامه مطالعات سیاسی جهان اسلام، سال هشتم، شماره ۱، پیاپی ۲۹، بهار، صص ۵۱-۷۷.

فلاح زاده، سید حسین (۱۳۸۵)، تعامل تاریخی پیروان ادیان و بررسی عوامل مؤثر بر آن، قیسات، شماره ۴۳، صص ۱۱۱-۱۲۸

قادر حاتم، حاجی‌زاده جلال (۱۳۹۴)، مبانی اندیشه‌های سیاسی مهدی بازرگان با تأکید بر نسبت دین و سیاست، کنفرانس بین‌المللی علوم انسانی، روانشناسی و علوم اجتماعی، دوره

۱

قنبر لو، عبدالله (۱۳۹۱)، دین و تئوری روابط بین‌الملل، جستارهای سیاسی معاصر، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی سال سوم، شماره اول، بهار و تابستان ۱۳۹۱، صص ۱۳۹-

- قنبر لو، عبدالله (۱۳۹۵)، دین و صلح بین‌المللی: با اشاره به نقش هنجارهای اسلامی در صلح بین‌المللی، فصلنامه اندیشه سیاسی در اسلام، شماره ۱۰، زمستان ۱۳۹۵، صص ۵۳-۲۹
- کریمی، غلامرضا (۱۳۹۶)، واکاوی پیشران‌های خارجی تمدن نوین اسلامی، دو فصلنامه آینده‌پژوهی ایران، سال دوم، شماره سوم، پاییز و زمستان ۱۳۹۶، صص ۱۷۹-۱۶۱
- متقی، افشین؛ رشیدی، مصطفی؛ معینی پور، مسعود (۱۳۹۲)، بررسی نقش ژئوپلیتیک انرژی در مفهوم‌سازی هلال شیعی، پژوهش‌های انقلاب اسلامی، سال اول؛ صص ۱۴۷-۱۷۲
- محمودی کیا، محمد (۱۳۹۶)، تهدید هنجاری و بازخیزش دین در روابط بین‌الملل؛ چیستی، چرایی و نحوه تعامل، پژوهش‌های جهان اسلام، سال ۷، شماره ۳، صص ۱۵۴-۱۲۴
- مدرس، محمدرولی، حدادزند، شیرین (۱۴۰۱)، نقش دیپلماسی دین در سیاست خارجی چین و تأثیر آن بر جنوب شرق آسیا ۲۰۲۰-۲۰۱۰، فصلنامه فرهنگ دیپلماسی، سال اول، شماره ۲، تابستان ۱۴۰۱، صص ۲۲-۱
- نجفی، فیروز (۱۳۸۷)، تأثیر انقلاب اسلامی بر جنبش شیعیان عراق، پژوهش‌نامه تاریخ، سال سوم، شماره دهم، صص ۱۵۴-۱۳۱
- هادیان، ناصر؛ شوری، محمود (۱۳۹۰)، دانش روابط بین‌الملل و مسئله بازگشت به دین، فصلنامه روابط خارجی، دوره ۹، شماره ۲، شهریور ۱۳۹۶، صص ۳۸-۷
- سفر پاپ فرانسیس به عراق؛ Retrieved from BBC. (2021, MARCH 05).
- احیای امید و بیم از شروع جنگ‌های فرقه‌ای:
- دیدار پاپ فرانسیس با BBC. Retrieved from BBC. (2021, MARCH 06).
- آیت‌الله سیستانی در نجف؛ محکومیت خشونت به نام دین
<https://www.bbc.com/persian/56303889>
- Chelini-Pont, B. (2019). Retrieved from Vatican Peace Diplomacy in Our Present Age of Religious Diplomatic Competition:
<https://berkleycenter.georgetown.edu/responses/vatican-peace-diplomacy-in-our-present-age-of-religious-diplomatic-competition>
- Devine, J. (31 May, 2017, May 31). Lessons from the Past: The Saudi-Iranian Crisis in Historical Perspective. Canadian Political Science Association Annual Conference. Toronto

- Icro. (1399, ۰۶ شهریور). icro. Retrieved from رشد گفتگوی بین ادیان از دلگرم
:کنندهترین پیشرفتهای دوره معاصر است
<http://icro.ir/index.aspx?fkeyid=&siteid=261&pageid=32248&newsview=758940>
- Irna. (1399, ۱۸ دی). irna. Retrieved from هماندیشی، تنوع دینی و گفتگوی
:ادیان، عامل ایجاد صلح در جهان
<https://www.irna.ir/news/84177478/>
- Isna. (1396, ۳۰ اردیبهشت). isna. Retrieved from صلح در روابط بینالملل از
:منظر ادیان ابراهیمی
<https://www.isna.ir/news/96023019318>
- Jahan, I. (2022). Retrieved from The Culture of Encounter and the Challenges of Global Peace and Governance:
<https://cultureofencounter.georgetown.edu/responses/the-culture-of-encounter-and-the-challenges-of-global-peace-and-governance>
- Johnston. (2011). Retrieved from Faith-Based Diplomacy Trumping Realpolitik:
https://www.researchgate.net/publication/292537931_Faith-Based_Diplomacy_Trumping_Realpolitik
- Mehrnews. (1397, ۲۰ اسفند). mehrnews. Retrieved from ادیان ابراهیمی با
:خودآگاهی در جهت تحقق مسئولیت صلح در جهان بکوشند
<https://www.mehrnews.com/news/4565212>
- Nye, J. S. (2008, March). Public Diplomacy and Soft Power. ANNALS, AAPSS, pp. 94- 109
- P.dw. (2016, 08 01). Retrieved from پاپ از یکی دانستن اسلام و خشونت
:هشدار داد
<https://p.dw.com/p/1JZVh>
- Porseman. (1394, 08 23). Porseman. Retrieved from اگر دین مسیحیت
:تحریف شده است برای چه پیامبر دارد؟
<https://www.porseman.com/article/120141>
- Tahlilbaza. (1399, ۰۱ اسفند). tahlilbaza. Retrieved from سازمان‌های
:غیردولتی نقش مهمی در رفع مشکلات دارند/ دولت نقش «خواهر شهرها» را به عنوان
:پیشران کشور پذیرد
<https://www.tahlilbazaar.com/news/74451>

USU. (2015, oct 15). Retrieved from How Faith-Based Diplomacy
Counteracts Religious Extremism:
[https://www.usu.edu/today/story/how-faith-based-diplomacy-
counteracts-religious-extremism](https://www.usu.edu/today/story/how-faith-based-diplomacy-counteracts-religious-extremism)